

Régi magyar vígjátékok

(Magyar Klasszikusok sorozat, Szépirodalmi Könyvkiadó.)

Az olvasó úgy veszi kezébe ezt a könyvet, hogy most ízelítőt kap régi századok magyar nyelvéből, ízlelgethet egy-egy szót, kifejezést — megdobogtatja szívét régi nyelvünk sok találó fordulata, jellemzője és jelzője. Ebben nem is csalódik. Csálódva s bizonyos hiányérzettel vagy talán kiábrándultsággal csak az csukja be a könyv utolsó lapját, aki drámai remekműveket vár, aki a »Comoedia Balassa Menyhárt árultatásáról« és ismeretlen szerzője mellé a kortárs Shakespeare-t és annak valamelyik művét, vagy a későbbiek mellé Corneille, Racine vagy Molière műveit teszi. Értékük még összehasonlításra sem ad alapot, de ez nem baj. A kötetben közölt vígjátékok (talán a Kocsonya Mihály házasságát kivéve), nyilván nem kerülnek ma színpadra, hisz a mai néző előtt nem remélhetnek sok sikert. De még ez sem baj. Mindezek ellenére mégis értékes a kötet több szempontból is.

Az első — hasznossági szempont, hogy drámai emlékeink végre hozzáférhetőek, elolvashatók. Kétségtelen, hogy sohasem lesz keresett, »kifogyott« könyv, nem fognak róla izgatottan beszélni az olvasók. Egyik mondatát sem fogják citálni, mint köztudatba átmentet. De akkor csak a nyelvészeket és a régi színjátszással, drámával foglalkozókat érdekli? Adjuk meg bátran a választ: igen. Azokat viszont nagyon. Kiadásuk nyilván ezért nem haszontalan.

A drámával foglalkozók, a dráma műfaja iránt édeklődők szemszögéből veszünk fel egy-két gondolatot ezeknek a régi magyar vígjátékoknak kapcsán.

A magyar irodalom mindenféle elfogultság nélkül megállapítható: gazdag, színes nagy irodalom. Lírikus is, regényíró is bőven akad, vannak nemzetek, melyek félnnyival boldogon megelégednének. De drámaíró, igazi nagy drámaíró csak kettő van, azok is csak egy-egy művel. Katona és Madách. (S egyik sem látta saját művét színpadon!) Pedig mennyien kísérleteztek itt drámával! S kevés olyan lírikusunk és prózaírónk van, akinek művé ne feszülne a drámától, elég ha csak két példát mondok: Arany és Móricz. Arany tanulmányt írt a Bánk bánról, fordított Shakespeare-t, balladákat írt, melyekben mennyi a dráma, mennyi az igazi tragikum! Miért nem írt önálló drámát? — Móricz egész életében kísérletezett a drámával, de ő is csak egy igazán jó drámát írt, az Uri muri-t. Miért? Miért van ez? Pusztán tehetség kérdése? Alkat kérdése? Nem voltak igazi drámaíróink? Vagy kor-kérdés?

És a kisebb tehetségűek? Minden korban megkísérelte valamelyik magyar író a drámai formát, kísérletezett vele, de az említettekén kívül csak másodvonalbeli eredményt ért el. Miért? Hisz annyi a kísérlet, a jószándék, a törekvés!

A kérdőjelek végtelenül nyugtalanítóak. Néha lecsillapítja valami az ember érdeklődését a kérdőjelek megfejtése irányában, de a legkisebb alkalom megint csak felszínre hozza. A válasz nehezen fogalmazható meg, nyilván nem is lehet egy mondatban elintézni.

Itt vannak a Régi magyar vígjátékok. Adnak-e választ, egy kis ötletecskét, mondatocskát a kérdésre?

A magyar irodalom egyike a világ legközvetlenebbül politikus irodalmának. Versben, regényben, drámában a kor problémái villognak, alig van tisztán lélektani kérdést vizsgáló mű. A hősöknek a társadalommal, a fennálló renddel gyűlik meg a bajuk, összeütköznek, s összeütközésüknek magja, oka mindig korprobléma, társadalmi probléma. Magyar Racine nincs, magyar Flaubert nincs.

Bizonyos, hogy a társadalom harcait a drámával, színpadról lehet legeredményesebb módon segíteni. Az előadásnak az emberekre tett hatása óriási, egy-egy premier után többször fölforgattak, szétverték már színházat. Sokan nézik meg a

darabot, hatását az emberek tömegben kapják stb., stb. De az is bizonyosnak látszik, hogy a társadalom harcait színpadról segíteni egyben a legnehezebb is. Marx »Schickingen-vitája« óta könnyű megfogalmazni, hogy miért: Itt válik legkönnyebben a hős az író szócsövévé. A drámai emberábrázolás egyébként is a legnehezebb. Gondoljuk csak meg: az író rendelkezésére »csak« a helyzet, cselekmény és a szó, a beszéd áll, ezekkel kell jellemeznie hőseit. Hiányzik, amivel a prózáírók oly gyakran és bőségesen élhetnek (élnek is), az író saját szava, véleménye. A prózáíró megfigyelését, meglátását a cselekménybe beleillesztve, az ábrázoláson túl el is mondhatja! Móricz Zsigmond vagy mai írónk közül Veres Péter hány-szor, de hány-szor mondja, »meséli« el a hős jellemének egyik vagy másik vonását. Ábrázolni csak a leglényegesebb mozzanatokot ábrázolják. Drámáírónak a megfigyelés kevés. Az is kevés, ha megfigyelését jól el tudja mondani. Neki minden kis részletet **ábrázolnia** kell. Emellett a drámának kemény szabályai is vannak, sokkal keményebbek és áthághatatlanabbak, mint a regényírás szabályai. Ez végtelennél érdekesebb: **lényegükben** sokkal kevésbé megfogalmazható szabályai.

A közvetlenül politikáló irodalom egyik veszélye, hogy a mondanivaló, a mondanivalót minden áron kifejezni akaró szándék gyakran elnyomja a műben az életet, a nyüzsgő, mozgó, színes életet és az eleven, a világban valóban élő embert. A mondanivalót töretlenül, világosan kifejezni és igazi életet, igazi embert ábrázolni csak a legnagyobbaknak sikerül. A mondanivaló töretlen kifejezése és az élő ember megformálása legnehezebb a színpadon.

Ezekben a régi magyar vígjátékokban az üti meg legelőször az embert, hogy hőseik az író vagy írók szócsövei. Igazi, valóban élő ember alig akad köztük. Az író ábrázolóművészete helyett maguk mondják el jellemüket, szándékaikat, s ezt nem tetteikből, akaratszülte cselekvéseikből tudjuk meg. A vígjátékok szerzőit a mondanivaló izgatta elsősorban, s valahogyan függetlenül izgatta őket az emberi jellemektől. Meséjük, cselekményük is igen egyszerű, de néha éppen az egyszerűség miatt hamvasan kedves. Az ábrázolási hibák ellenére sok mindent megtudunk a korról, hisz a kor kérdései, jellemző emberi jellemei ott vannak e lapokon kimondva, túlságosan is kimondva.

Melyek azok a korproblémák, azok a kor szülte emberi magatartások, melyek nyomták, aggasztották, dühítették az írókat? A »Comoedia Balassa Menyhárt árueltársáról«-ban a jellemtelen, esküszegő főúr, aki vagyona gyarapításán kívül semmi mást, se becsületet, se hitet, se hűséget nem ismer. Johannes Vilhelmusnak, a »Comoedia Erdély siralmas állapotjáról« c. mű szerzőjének már szándékában sincs, hogy szereplőit egyénitse. Szereplői a Vándor, a Bujdosó, az Igazság, első és második Görög stb. Az ilyen minden egyéni vonástól mentes alakoknak, melyek pusztán egy jellemvonást hordoznak, de ezt töményen, megvan a maguk furcsa, izgató hatása még bő hagyománya is a Comedia del'arte-ből. A drámai forma »csak a leglényegesebbet«, csak a »tömény lényegét« követelő sajátosságának legvégső megoldásai ezek, s igazságtalanok lennének, ha nem ismernénk el hatásukat. Valami ősi, régire emlékeztető az embert, valami olyasmire, ami akkor születhetett, amikor az embereknek, hasonlóan a gyerekekhez, jobbára csak érzelmi viszonyulásai voltak a világhoz. Az egyéniségtől megfosztott pusztá tulajdonságot mindenki felismerhette erőlködés nélkül, hiszen olyanok ezek, melyek ugyan sok mással keveredve, de minden emberben megvannak.

Pállya Istvánt, a »Ravasz és Szerencsés« íróját is ezek az írói elvek vezették. A mondanivaló töretlen kifejezése: a buta, törtető emberek leleplezése, elütése a tanácsbéli szenátorságtól, ahol csak árthatnak. Hősei egy vonással jellemzettek: Ravasz ravasz, Szerencsés szerencsés, mert ő nyeri el a fáradság nélkül, Ravasz mesterkedései árán a szenátorságot. Deákius latin tudására büszke buta ember, Csörgő pedig vitézségét, hadi tudományát hazudó gyáva. Beszédük, helyzeteik a jellemek tömény kivonatai, távol állnak a napi élettől. Igaz, hogy a drámának az élet kivonatát kell adnia, feljebb kell lenni egy-két emelettel az élet napi nyüzsgésének kuszaságától, ott, ahová már csak rostálva jutnak a szavak, jellemek, helyzetek, de ez a nagy rostálás, ez a tömény kivonat már iztelen.

A kötet két legjobb darabja a Kocsonya Mihály házassága és a Bachus. Ezekre is állnak a fentiek, de jóval kevésbé. Mindkettő kiválik jobb cselekményvezetéssel, izgalmasabb, érdekesebb történetével s jobb jellemeivel. A Bachus első két »végzése« (felvonása) egészen érdekes, izgalmat és érdeklődést kelt, hogy oldódik meg Bachus és Jupiter konfliktusa. Régi mithológiai isten-neveken szereplő alakjai van-

nak, akik azonban így beszélnek: Bachus: »Könnyen veszem észre feleséges Jupiter, mi tekeri nagyravágyó orrodát.« Vagy: Bachus: »Mhü, igen jóllakott, nyilván babbal Jupiter, hogy oly nagy zöngésvel mendereg.« Vagy: Mars: »Fölseges Jupiter! Kinek kezében forog iszemségem sorsa, kinek haragos színe előtt megindult ég s föld és reszket, mint iagyos kocsonya, olvadnak a hegyek, kősziklák, mint a nap előtt az irós vaj, omlik szeles e világ, mint az éhes cigánnak foga alatt a meleg cipó« stb. Derék mezővárosi magyarok ezek, mesteremberek, pógárok.

Az író észrevette a különböző jellemeket, az emberi életet keserítő butaságot, a minden jót elfojtó magatartásokat, s ezek ellen kelt feneketlen dühében tolat fogott. Korának rettenetes problémáit vagy ezeket a jellemeket akarta minden áron kifejezni, megmutatni, meggyűlöltetni vagy megszerettetni, és akkor, ebben a törekvésében elhanyagolta a jellemelek árnyalását, elhanyagolta az igazán való élet bemutatását.

A Régi magyar vígjátékok kötetének elolvasása után felvetődik önkéntelenül a kérdés, hiába kergeti az ember, izgatón bújik bele: nem jártak-e így nagyjaink is? Nem nyomta-e el bennük a mondanivaló az eleven jellemet? Nem azért van-e oly kevés jó magyar dráma, mert minden magyar író tudatosan politikai író lévén, a mondanivalót akarta minden áron kifejezni, s ez elnyomta az ábrázolás valóságizét? Hisz a dráma tartalmi és formai sajátossága miatt ez amúgyis könnyen lehetséges. Nehéz kérdés ez. Hiszen jöhet s hallom is az ellenvetést: Nincs nagy író a kor leglényegesebb problémáit kifejezni akaró szándék nélkül. Amivel tökéletesen egyet értek. Jelenleg a sorrendet vitatom. Ne a problémához keressük a jellemet, hanem a jellemből adódják a probléma. A kor leglényegesebb problémája!

Azt hiszem, a régi vígjátékok drámaírói az előbbi úton jártak. S utánuk, ha drámához nyúlt, sokan még íróink közül. Nekünk a másik utat kell választanunk.

TOLNAY PÉTER